

УДК 378.147

Халін В. В. Балади Т. Шевченка на загальному романтичному тлі світової літератури // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2010. – №21. – С. 160-165

В. В. Халін (м. Житомир).

Валерій ХАЛІН

БАЛАДИ Т. ШЕВЧЕНКА НА ЗАГАЛЬНОМУ РОМАНТИЧНОМУ ТЛІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядаються балади Т. Шевченка на загальному романтичному тлі світової літератури

Ключові слова: балада, романтизм, трагедія, життя, кріпосництво, композиція

Серед творів Т. Шевченка важливе місце належить баладі. Інтерес до цього жанру з особливою силою проявився в літературі романтизму у творах Г. Бюргера, Ф. Міллера, Й. В. Гете, А. Міцкевича, В. А. Жуковського, О. С. Пушкіна, М. Ю. Лермонтова та інших письменників. У їх баладах відображався світ глибоких почуттів і незвичайних вчинків, замальовувались казкові явища, історичні події, фантастичні, народні легенди та перекази.

Яскраві, незвичайні образи і події, відображені в баладах, навіювали читачеві такі ж незвичайні почуття, будили глибоку думку, яка допомагала

піднятися над буденними уявленнями, по-новому оцінити явища життя. У фантастичних баладних образах автори виражали свої глибокі роздуми про життя, свій біль, викликаний його недосконалістю, його трагічними колізіями.

Тому й недивно, що жанр балади привертав до себе увагу Т. Шевченка: він допомагав йому виразити своє бачення того неблагополуччя в людському бутті, з яким звиклися його сучасники і якого не помічали, розкрити трагедію життя простої, маленької людини, в якій живуть великі почуття, високі прагнення і невимовні болі.

Це міг побачити і виразити саме Т. Шевченко – людина, яка на своїй долі відчула жорстокий парадокс, що існував до середини дев'ятнадцятого століття; весь світ захоплювався гуманістичними ідеями, які прославляли людину і її свободу, у світ приходили нові й нові відкриття, що підтверджували велич людського пізнання, проголошували лозунги свободи, рівності й братерства людей, а в Україні, приєднаній до Росії, Катерина II вводила кріпосне право, а «украинский народ был закрепощен указом Екатерины II лишь в 1783 году».¹

Якщо будь-які мислителі, філософи чи письменники про кріпосне право знали тільки з книг, то Т. Шевченко відчув його на собі. Важко знайти у світовій літературі постать такої ж трагічної долі, як доля Т. Шевченка, якого пан мав право продати, вирішувати за нього, де і як йому

¹ История русской литературы XIX века. – Т. 1 / Ф. М. Головченко, С. М. Петрова та ін. – М. : Учпедгиз, 1960. – С. 341.

жити і, нарешті, за названу ним суму викупу згодився відпустити на свободу; і це відбувалося не до нової ери, не до виникнення християнства, а в країні, яка називала себе християнською, і в столітті, яке проголошувало ідеали гуманізму. Тому, мабуть, закономірно, що одним із перших надрукованих творів Т. Шевченка була балада «Прийчинна».

Балада давала можливість відобразити той трагізм долі простої людини, який посправжньому міг відчути і зрозуміти саме поет, що відчув і зрозумів трагізм людського життя на власному досвіді. Написана до викупу з кріпацтва, «Прийчинна» розкриває багатогранність душі молодого поета, виявляє глибокий ліризм автора, його епічне дарування і драматичний талант.

Балада починається картиною бурхливого розгулу сил природи, в якому втілилась її національна своєрідність:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопав.²

У далекому Санкт-Петербурзі 23-річний поет

² Шевченко Т. Твори: В 3 т. – К. : Держлітвидав України, 1963. – Т. 1: Поетичні твори. – С. 7.

бачить розбурхану силу Дніпра і вітру, високі верби і гори хвиль, і те, як із-за хмари виринає місяць... Картина настільки яскраво передає особливості природи України і її людське одухотворене сприймання, що, покладена на ноти Лисенком, стала народною піснею, а мелодія і її перші два рядки є сьогодні позивними українського радіо. І ці рядки написав поет, якому було лише 23 роки і в якого це був перший друкований твір!

І, мабуть, сила цього вступу не тільки в тому, щоб показати тло, на якому відбувається дія балади, а й у тому, що в ньому з особливою поетичною глибиною виразилось народне ставлення до Дніпра, бачення відображених поетом картин як рідних, дорогих реалій свого національного буття і своєї долі.

Так побачити природу і так написати про неї міг лише по-справжньому геніальний поет. Сюжет балади «Причинна» є типовим для українських народних пісень, у яких відображено мотив розлуки дівчини з коханим, що приводить до трагічного завершення. На тлі бурхливого романтичного пейзажу з'являється героїня балади:

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.
Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може жде козаченька,
Щоб залоскотати.
Не русалонька блукає,

То дівчина ходить.³

Прибита горем, вона стала причинною і в нічну негоду між вербами виглядає свого милого...

Ставлення поета до героїні балади втілює ліричний відступ, що теж став народною піснею, виражаючи біль за людину і її долю:

Така її доля... О боже мій милий!
За що ж ти караєш її, молоду.

Не одне серце стискалося від болю, читаючи ці рядки, слухаючи спів і вдумуючись у слова:

Чи винна голубка, що голуба любить?
Чи винен той голуб, що сокіл убив?
... Живого б любила, другу б задушила,
А до неживого у яму б лягла.

На завершення ліричного відступу – знову слова, якими він починався:

О боже мій милий! Така твоя воля,
Таке її щастя, така її доля!⁴

У дусі народних уявлень про русалок поет зображує загибель дівчини, ранок пробудження природи і повернення козака з далекої дороги, якого так і не дочекалась дівчина. Бачачи свою кохану мертвою, він у розпачі кінчає життя

³ Шевченко Т. Твори: В 3 т. – Т.1... – С. 8.

⁴ Там само. – С. 8-9.

самогубством.

Так поєднується драматизм змісту і драматизм розповіді поета, і величезної сили набирають слова: За що ж вони розлучили мене із тобою?

У душі народних переказів побудована і вся балада. Вона народна не тільки за своїм змістом, а й народна за своєю композицією, народна своїм безсмертним вступом і епілогом, який нагадує останні рядки народної казки, притчі, пісні.

Можна уявити, як, читаючи ці рядки, задумується молода дівчина, козак, старенька бабуса і дідусь, які доживають останні роки життя:

Прилітає зозуленька
Над ними кувати,
Прилітає соловейко
Щоніч щебетати.
Виспівує та щечече,
Поки місяць зійде
Поки тії русалоньки
З Дніпра гратись вийдуть.⁵

І кожен після цих слів уявляє своє: дівчина чи хлопець – картини щасливих надій, а люди похилого віку – згадають хвилини, що вже відійшли в минуле і ніколи не повернуться. Але сприймання балади в кожного пробуджує глибокі духовні почуття, настроює на високі роздуми про людину і її долю. У цьому – велич і сила слова

⁵ Там само. – С. 13.

геніального поета.

Балада «Причинна» своїми мотивами і загальним естетичним спрямуванням перегукується з баладами А. Міцкевича «Романтичність», «Рибка», які сповнені такого ж трагізму, як і твір Т. Шевченка, що за своєю художньою глибиною належить до найкращих зразків світової романтичної поезії. А оригінальність звучання балади і її побудови свідчить про оригінальність і неповторність внеску до духовної скарбниці людства поетичних здобутків великого поета України.

Такими глибокими за змістом, своїм романтичним звучанням є й інші балади поета. Поряд з «Причинною» стоять «Тополя», «Утоплена», «Лілея», «Русалочка», «Титарівна», «Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини». У поетичному доробку поета є ряд поезій, близьких до балад своїми мотивами, сюжетними ситуаціями, стильовими рисами, зокрема й такими, як використання народної фантастики, баладних різновидів народної пісенності. До них можна віднести такі твори: «За байраком байрак», «Чого ти ходиш на могилу?», «Ой три шляхи широкії», «Хустина» і незавершену поему «Мар'яна-черниця» та історичну поему «Гамалія», що схожа своєю поетикою на балади.

У слова немає терміну придатності, і написані півтора століття тому рядки поетових балад і сьогодні, і завтра, і через тисячу літ будитимуть високі почуття і глибокі думи людини-читача, утворюючи в людині людське, вічне, боже.

Близька за своїм духовним змістом до балади

«Причинна» і його «Тополя». Поет оспівує мужність і рішучість дівчини, яка виступає на захист свого кохання, проти намагання матері видати її за старого та багатого. Прийом обрамлення, який проявляється в ліричних відступах «Причинної», автор використовує і в «Тополі»:

По діброві вітер вис,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.⁶

Цими словами починається балада. Ними вона і завершується, а образ тополі, в яку перетворилась дівчина, втілює глибокий трагізм її долі, зігрітий сердечним болем і співчуттям поета.

Сповнена суму і таємничості балада «Утоплена». У нічну пору із зарослого осокою ставка випливають утоплениці – донька з матір'ю та молодий рибалка, що пішов «жити в воду».

І ніхто не знає
Того дива, що твориться
Серед ночі в гаї.⁷

А за цим дивом криється гірка правда життєвих явищ, що приводять до трагедії людину, утвердження поетом права людини на свободу, засудження насильства і морального пригнічення

⁶ Там само. – С. 52.

⁷ Там само. – С. 154.

людини.

Глибоким ліризмом відзначається балада «Лілея», сюжетною основою якої послужив фольклорний мотив перетворення людини у квітку. Спочатку Лілея – дитина-сирота, дочка покритки, а потім квітка в панських палатах, яка промовляє слова, що звучать як уособлення долі людини закріпаченого села:

За що мене, як росла я,
Люде не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають?⁸

Образ Лілеї набуває в баладі узагальнюючого значення, сприймається як символ правди і людської краси. Недаремно ж шведський учений Альфред Енсен з долею Лілеї порівнює долю Т. Шевченка і стверджує, що «якби Т. Шевченко написав у своєму житті тільки одну цю баладу, то й тоді здобув би світову славу»⁹.

Балада «Русалочка» теж розкриває конфлікти кріпосницького ладу – спокушена паном жінка-покритка топить свою дитину в Дніпрі. Біль і засудження кріпосництва, насильства звучить у баладі.

Глибоким почуттям людяності пройняті і всі

⁸ Там само. – С. 334.

⁹ Боженко М. К. Балади Т. Г. Шевченка і вивчення їх у школі. – К. : Рад. школа. 1968. – С. 43.

інші балади поета, які відображають людські прагнення до свободи і щастя.

Активний гуманізм поета, висока народна мораль, втілена в їх образах, будять високі моральні прагнення і переконання читачів. За своїм характером, за своїм змістом і високою художністю вони входять до переліку визначних балад світової літератури і стоять поряд з творами Й. В. Гете, В. А. Жуковського, О. С. Пушкіна та інших видатних поетів світу.

Валерій Халін

Баллады Т. Шевченко на общем романтическом фоне

мировой литературы

В статье рассматриваются баллады Т. Шевченко на общем романтическом фоне мировой литературы

Ключевые слова: баллада, романтизм, трагедия, жизнь, крепостные, композиция.

Valeriy Khalin

T. Shevchenko's ballads on the general romantic basis

of the world literature

The article deals with T. Shevchenko's ballads on general romantic basis of the world literature.

Key words: ballad, romanticism, tragedy, life, serfdom, composition

